

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДИТИНИ В УКРАЇНІ

Зважаючи на те, що адаптація у сучасний соціум певних соціальних груп може бути ускладненою, розвиток національного законодавства у сфері закріплення їхніх спеціальних прав та обов'язків надзвичайно важливий. Йтиметься передусім про найменш захищені у соціальному плані групи осіб – інвалідів, пенсіонерів, біженців та дітей. Вважаємо, що права та свободи дітей, повинні бути обов'язково закріплені у законодавстві кожної держави. Крім того, вирішення проблем формування правового статусу дитини в Україні дозволить правовими засобами визначити соціальний статус дитини, автономне становище особи у сучасному українському суспільстві.

Світова фінансова криза, масове безробіття та зниження рівня заробітної плати, активне реформування різних сфер життя, запровадження непопулярних заходів з метою подолання економічних проблем негативно відобразились на житті населення України, в тому числі й дітей. Так, у 2009 р. продовжилася тенденція зменшення чисельності дітей в Україні (на 105 151 осіб, тобто на 1,3%), водночас в останні роки спостерігається поступове збільшення чисельності наймолодших вікових груп, за рахунок збільшення народжуваності (за 2009 р. кількість дітей віком 0 – 4 роки у містах зросла на 3,6 %, у сільській місцевості на 4,0 %, у містах кількість дітей віком 5–9 років збільшилась на 4,1%). Проте, це зростання не може компенсувати зменшення чисельності дітей старших вікових груп [1, с. 2]. Масовою для України є поширення однодітності. За останніми даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств Державним комітетом статистики України, у 70,9 % сімей з дітьми виховується одна дитина, у 25,4 % – дві дитини, у 3,7 % – три дитини і більше [4, с. 15]. Несприятлива ситуація склалася щодо стану здоров'я дітей. Так, за даними Міністерства здоров'я України у 2009 р. показник захворюваності становив 1 393,9 на 1000 дітей (у 2003 р. – 1 175,46), у 2009 р. збільшилась кількість дітей у віці 0 – 14 років з вперше в житті встановленим діагнозом ВІЛ-інфекції – 3 765 дітей (у 2008 р. – 3 649 дітей, у 2005 р. – 2 516 дітей). Серед найбільш проблем сьогодення – зростання рівня насильства у сім'ях, проблема поширення наркоманії серед дітей тощо.

Різні проблеми економічного характеру, заміна традиційних моральних цінностей новими моральними орієнтирами, виникнення протиріч у правовій та соціальній сферах негативно впливають на виховання та розвиток дитини в нашій державі. Вважаємо, з метою покращення умов життя дітей в Україні необхідно закріпити права дитини на конституційному рівні, водночас Конституція повинна зорієнтувати галузеве законодавство на вирішення проблем ефективного захисту дітей та закріпити основні принципи правового статусу дитини в Україні.

Варто зазначити, що теоретичні дослідження ролі конституційно-правових норм як засобу закріплення правового статусу дитини практично відсутні. Правовий статус дитини в процесі правозастосування врегульовується конституційними нормами, що визначають правовий статус особи в цілому та правовими нормами міжнародних нормативно-правових актів. Така ситуація склалася внаслідок того, що правовий статус дітей визначався виключно нормами сімейного законодавства, правові норми містились у різноманітних нормативно-правових актах й носили дещо фрагментарний характер.

Величезне значення Конституція України займає у механізмі забезпечення конституційних свобод людини і громадянина, оскільки: закріплює основні свободи людини і громадянина; гарантує можливість звернення до суду за захистом основних свобод на підставі Конституції України; закріплює конституційне визнання в Україні основних свобод людини найвищою соціальною цінністю; покладає на державу та її органи головний обов'язок щодо утвердження і забезпечення основних свобод людини і громадянина; визначає невідчужуваність, непорушність, невичерпність та неможливість скасування основних свобод; встановлює формальну рівність основних свобод та їх єдність з основними правами та обов'язками людини і громадянина в Україні [3, с. 199]. Важливу роль у визначенні правового статусу людини і громадянина в Україні відіграють міжнародні стандарти прав людини, тому правовий статус дитини також базується на нормах міжнародних документів, передусім Конвенції про права дитини 1989 р.

Вважаємо, що закріплення особливого захисту прав дитини у Конституції України надасть правовому статусу дитини гарантованість, водночас закріплення принципів положень, що сто-

суються захисту прав дитини буде визначальним для подальшої конкретизації у галузевому законодавстві. Виділяючи конституційні норми, які визначають правовий статус дитини необхідно враховувати відповідність цих норм міжнародним документам, зокрема Конвенції про права дитини, що були інкорпоровані у національне законодавство.

Визначаючи конституційні норми, які впливають на формування правового статусу дитини, варто виділити норми про основи конституційного ладу держави. Зокрема, ст. 1 Конституції України проголошує Україну соціальною державою; ст. 3 визнає людину (незалежно від віку), її життя і здоров'я, честь і гідність недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю, встановлює утвердження та забезпечення прав і свобод людини головним обов'язком держави. Ці програмні конституційні положення впливають на подальшу перспективу розвитку суспільних відносин, становлення соціальної держави та правового регулювання в Україні.

Особливе місце серед конституційних норм займають норми, присвячені безпосередньо дітям. Передусім, це положення, що встановлюють правовий захист, матеріальну та моральну підтримку материнства і дитинства (ст. 24); державну охорону сім'ї, дитинства, материнства, батьківства (ч. 3 ст. 51); заборону праці неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах (ч. 5 ст. 43); соціальний захист у разі втрати годувальника (ст. 46); зобов'язання батьків утримувати дітей до їх повноліття (ч. 2 ст. 51); рівність дітей у правах незалежно від походження й від того, народжені вони в шлюбі чи поза ним, заборона експлуатації та насильства над дитиною, державне утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського виховання, державна підтримка благодійницької діяльності щодо дітей (ст. 52).

Дані конституційні положення згадують дитину разом з материнством, батьківством, сім'єю, годувальником. Це зумовлено особливостями історичного становлення національного законодавства щодо захисту дітей та визнання сім'ї як природного утворення для життя, виховання та розвитку дитини.

Конституційні норми, що регламентують права й свободи людини й громадянина й не визначають при цьому конкретного суб'єкта (законодавець вживає термін «кожен»), також визначають правовий статус дитини в Україні. Ці норми закріплені у Розділі 2 Конституції України: право на вільний розвиток (ст. 23), право на життя (ст. 27), право на повагу до гідності (ст. 28), право на свободу та особисту недоторканість (ст. 29), право на недоторканість житла (ст. 30), право на житло (ст. 47), право на достатній життєвий рівень (ст. 48), право на охорону здоров'я, медичну допомогу, медичне страхування (ст. 49), право на освіту (ст. 53) та інші основоположні права. Варто зазначити, що деякі з цієї групи конституційних норм, поширюють свою дію на дітей частково (наприклад, право на працю (ст. 43), право на підприємницьку діяльність (ст. 42), оскільки ці права детально регулюються галузевим законодавством [2].

Частиною правового статусу дитини безумовно є конституційні принципи правового статусу людини і громадянина: принцип гарантованості прав і свобод людини (ст. 3, ст. 22), принцип рівності у гідності та правах, перед законом (ст. 21, ст. 24), принцип невідчужуваності та непорушності прав і свобод (ст. 21), принцип невичерпності прав і свобод людини і громадянина (ст. 22), принцип неприпустимості звуження змісту конституційних прав і свобод (ст. 22), принцип неприпустимості обмеження прав і свобод людини і громадянина, крім випадків передбачених Конституцією України (ст. 64), принцип єдності конституційних прав та обов'язків тощо.

Оскільки Конституція України закріплює широкий перелік прав і свобод для громадян, можемо припустити, що ці конституційні норми також стосуються й громадян, які не досягли 18-річного віку. Зрозуміло, що деякими з цих прав діти скористатися не зможуть в силу об'єктивних причин (виборчі права, виконання військового обов'язку), тому законодавець має зафіксувати певні винятки у законодавчому порядку.

Серйозною проблемою у реалізації конституційних норм щодо захисту прав дитини залишається недосконалий механізм реалізації прав та свобод дитини, що зумовлює декларативність встановлених прав і свобод. При розробці дієвого механізму захисту та реалізації прав дитини необхідно враховувати особливості світосприйняття та розуміння дитиною цього механізму з метою створення реальних можливостей захисту своїх прав дитиною особисто. Крім того, необхідно посилити юридичну відповідальність батьків й осіб, що виконують їхні обов'язки, посадових осіб за утримання та виховання дітей в Україні.

Право повинно бути ефективним механізмом захисту суб'єктів, вчасно реагувати на реальну соціальну ситуацію у державі. Захищаючи інтереси дітей, наша держава не лише виконує норми міжнародного права згідно Конституції, але й забезпечує власне майбутнє.

Вочевидь, що подальший розвиток конституційних норм, які визначатимуть правовий статус дитини повинен спрямовуватись на надання їм матеріальних прав та свобод й розробку реально-

Реалізація права як загальнотеоретична проблема

го механізму їх реалізації. Конституція України, як основне джерело національної правової системи, повинна задекларувати основи системного та комплексного захисту прав дитини, з урахування та узгодженням чинних галузевих норм у цій сфері правовідносин.

Список літератури:

1. *Інформаційно-аналітичні* матеріали до парламентських слухань «Законодавче забезпечення та реальний стан дотримання прав дитини в Україні» від 22 грудня 2010 р. – К., 2010.

2. *Конституція* України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

3. *Олійник А. Ю.* Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні: [монографія] / А. Ю. Олійник. – К.: Алерта, КНТ, Центр навчальної літератури, 2008. – 472 с.

4. *Соціально-демографічні* характеристики домогосподарств України у 2008 році. Статистичний збірник – К., 2008.

Шульц О. А. Конституційні засади формування правового статусу дитини в Україні

В статті розкривається зміст конституційних норм, які впливають на формування правового статусу дитини в Україні.

Ключові слова: конституційна норма, права дитини, правовий статус дитини.

Шульц О. А. Конституционные основы формирования правового статуса ребёнка в Украине

В статье исследуется сущность конституционных норм, которые влияют на формирование правового статуса ребёнка в Украине.

Ключевые слова: конституционная норма, права ребёнка, правовой статус ребёнка.

Shults O. The Constitutional Foundations of the Formation of the Legal Status of Child in Ukraine

The article deals with Constitutional norms that influence the formation of the legal status of child in Ukraine.

Key words: Constitutional norm, the rights of a child, the legal status of child.